

Acta Academiae Beregsasiensis

2012/2

Acta Academiae Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

A Scholarly Annual
of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

2012
XI. évfolyam, 2. kötet
Том XI, № 2
Volume XI, № 2

PoliPrint
2012

УДК 001.2

ББК 72

A-19

Az *Acta Academiae Beregsasiensis* a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos kiadványa. Jelen kötet a 2012-es év második felének magyar, orosz és angol nyelvű tanulmányait foglalja magába. Az intézmény tanárainak, hallgatóinak, valamint külföldi tudósok munkáit publikáló kötet a nyelvészet, irodalom, biológia, történelem, turizmus és informatika tudományágainak különböző területeit öleli fel.

www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/kiadvanyaink/110-a-ii-rakoczi-ferenc-karpataljai-magyar-fiskola-tudomanyos-evkoenyve

SZERKESZTÉS: *Kohut Attila, Penckófer János*

KORREKTÚRA: *G. Varcaba Ildikó*

TÖRDELÉS: *Kohut Attila*

BORÍTÓ: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: *dr. Orosz Ildikó, dr. Szikura József*

A KÖTET TANULMÁNYAIBAN ELŐFORDULÓ ÁLLÍTÁSOKÉRT MINDEN ESETBEN A SZERZŐ FELEL.

A kiadvány megjelenését a

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Nonprofit Zrt.

támogatta

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

ISBN: 978-966-2595-29-1

© A szerzők, 2012

Tartalom

*

PÉCSI ANDREA: A II.RFKMF hallgatóinak nyelvhasználata kérdőíves felmérés alapján.....	7
ILONA HUSZTI – ERZSÉBET BÁRÁNY – MÁRTA FÁBIÁN – ILONA LECHNER: Teaching and learning a second language and a foreign language	19
MÁRKU ANITA: Szlovákiai magyar szakos egyetemisták nyelvválasztása, kommunikációs stratégiái, nyelvekhez és kontaktusjelenségekhez való viszonya	43
NAGYNÉ PAKSI MARGIT: Humoros effektusok, kép és szöveg szinergikus kölcsönhatása a reklámban	61
BRENZOVICS MARIANNA: <i>Boldog, ki látta e világot végzetes perceiben.</i> Varlam Salamov – a huszadik századi próza nagyja	79
KÁPOSZTAY JÁNOS: Egyetemesség és regionalitás. Kárpátaljai kötődésű szerzők a Nyugat folyóiratban	89

**

GERENCSÉR TIBOR: Lengyel menekültek Kárpátalján 1939-ben	107
PALLAGI LÁSZLÓ: A Somi Református Egyház anyagi helyzete a XX. század első felében a presbiteri jegyzőkönyvek alapján	125
SZÉKELY GUSZTÁV: Fejezetek a Nagy Idai család múltjából	133
VERES SZABOLCS: Magyar érdekképviselet Kárpátalján (1919–1939).....	141

JEVCSÁK MELINDA – KOHUT ERZSÉBET – ÖRDÖGH MÁTÉ – JÁMBORNÉ BENCZÚR ERZSÉBET: Paclobutrazol hatásának vizsgálata a <i>Leucojum aestivum L.</i> <i>in vitro</i> szaporítása során	151
SZANYI SZABOLCS: A Pannon biogeográfiai régió életföldrajzi sajátosságai.....	161
IZSÁK TIBOR: The Change of the Average Monthly Precipitation Rates in Beregszász Between 1947 and 2009	167

ДНІСТРЯНСЬКИЙ М.С. – ЖУЛКАНИЧ Б.М.: Демографічний потенціал та перспективи розвитку дуже малих міст Львівської області..... 171

MATESZ KRISZTINA: Tourism into the world of fiction 177

KOMONYI ÉVA–LÉTAI BÉLA: A magyar nyelvű kémiatankönyvek használhatósága Kárpátalján négy esettanulmány tükrében..... 185

JACENTA KRISZTINA: The effectiveness of studying collocations by the Form 5 and 6 learners in Transcarpathian Hungarian schools in the English Lessons 193

SZAKÁL MÁRTON – PERE TUMBAS – PREDRAG MATKOVIĆ – LAZAR RAKOVIĆ: Web 2.0 alapú online könyvek 205

ЧОТАРИ А. Ю.: Управління базами даних за допомогою програми Delphi 10 215

BOROS LÁSZLÓ – JANČÁR MÓNKA: Dr. Berényi András: *Kárpátalja magyarsága. Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)* című tanulmányáról 227

DOBOS SÁNDOR: *Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára* (Szerkesztette: Maruzsa Zoltán és Pallai László, Debrecen, 2011. 476 oldal)..... 231

SZABÓ GÉZA: A koronavárosok hat évszázada (Csatáry György: *A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910 c. könyvéről*) 235

KARMACSI ZOLTÁN: Módszertani útmutató az anyanyelv oktatásához. „*A lehetetlent lehetni*” 239

JACENTA KRISZTINA: Book review: The use of learner reading aloud in the English lesson: a look at the micro and macro levels of oral reading..... 241

ESEMÉNYNAPTÁR 244

Lengyel menekültek Kárpátalján 1939-ben

Rezümé Németország 1939. szeptember 1-jén megtámadta Lengyelországot, s ezzel kitört a második világháború. A további események kevésbé ismert részlete, hogy az akkor Magyarországhoz tartozó Kárpátalja ezután több tízezer lengyel katona és polgári személy számára jelentett menedéket. Így került Magyarországra többek között Stanisław *Mikolajczyk*, a későbbi londoni lengyel emigráns kormány elnöke, Kazimierz *Sosnkowski* tábornok, a lengyel fegyveres erők későbbi főparancsnoka és Stanisław *Vincenz* író, esz-széista. Kárpátalja békés utcái 1939 őszén hirtelen lengyel menekültekkel teltek meg. Nem volt könnyű kezelni ezt a tömeget, számos probléma merült fel velük kapcsolatban (katonák lefegyverzése, romló közbiztonság, hiányos szociális ellátás), ám a magyar kormány szervezőképességének és a helybeli lakosság lengyelbarátságának köszönhetően a menekültek jó szívvél emlékeznek vissza a történetekre. Az alábbi írás jórészt az ő visszaemlékezéseiken, a korabeli sajtó és a szakirodalom megállapításain alapul.

Streszczenie W dniu 1 września 1939 roku Niemcy zaatakowały Polskę, tym samym wybuchła druga wojna światowa. Mało znanym szczegółem dalszych wydarzeń jest fakt, iż Ruś Zakarpacka należąca wówczas do Węgier została potem azylem dla kilkudziesięciu tysięcy polskich żołnierzy i cywilów. W ten sposób dostał się na Węgry m.in. Stanisław *Mikolajczyk*, późniejszy premier RP na Uchodźstwie w Londynie, generał broni Kazimierz *Sosnkowski*, późniejszy Naczelnny Wódz Polskich Sił Zbrojnych i Stanisław *Vincenz* prozaik i eseista. Polscy uchodźcy nagle wypełnili po brzegi spokojne ulicy Rusi Zakarpackiej. Nie było łatwo zarządzać taką masą, pojawiło się wiele problemów w związku z nimi (rozbrojenie żołnierzy, pogarszające się bezpieczeństwo publiczne, niedostateczna opieka socjalna), ale dzięki umiejętnościom organizacyjnym rządu węgierskiego oraz przyjaźni do Polski lokalnych mieszkańców uchodźcy dobrze wspominają tamte czasy. Poniższa praca opiera się głównie na wspomnieniach uchodźców, ówczesnej prasie oraz literaturze fachowej.

„1939. szeptember. Itt állunk a magyar–lengyel határon. Tolongás és zűrzavar. És az önmagunknak ezerszer is feltett kérdés: beengednek-e vajon? Többezres embertömeg: katonák, rendőrök, civilek, fiatal lányok és aggastyánok, gyermekes anyák... Az úttesten összezsúfolt kocsik, szekerek, autók tömegétől alig van mozgási lehetőség. Összefagyva, éhesen és majdnem reménytelenül állunk a [magyar–lengyel] határon. Mögöttünk borzalmas napok és éjszakák, a germán fenevad a hátunk mögött. Beengednek-e? Telnek az órák. És megjön a válasz: a határ nyitva van előttünk. Beengednek. A tömeg meglódul. A katonák arcán újra megjelenik az elszánt önbizalom: a háborúnak még nincs vége, Magyarország csak átmeneti állomás, ahonnan eljuthat az ember valahova, oda, ahol ismét harcba szállhat.”¹

* PhD-hallgató az ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszékén, a két világháború közötti magyar–lengyel kapcsolatok kutatója.

¹ Mieczysław Chrapek visszaemlékezése. Idézi: Lagzi István: Magyarországi lengyel menekültek, 1939–1945. In: Valóság, 2002/ 2. 34. o.

Bevezető

Magyarország példát mutatott emberségből 1939 őszén, amikor a lengyelországi hadjárat utolsó napjaiban lengyel katonai és polgári menekültek tízezreit fogadta be. Ma már kevésbé ismert tény, hogy ekkor Kárpátalja kulcsszerepet játszott az itt áthaladó menekültek befogadásában, megsegítésében, sőt átmeneti elszállásolásában is.

Jelen írásnak az a célkitűzése, hogy a korabeli kárpátaljai sajtó, a menekültek visszaemlékezései, valamint a szakirodalom felhasználásával felelevenítse a magyar–lengyel határon történeteket, és bemutassa a Magyarországra érkezők első benyomásait az országról és az emberekről. Nem célja viszont egy oldalról láttatni a lejátszódó eseményeket, ezért igyekszik felvillantani azokat a tényezőket is, amelyek megnehezítették ezt a politikai és humanitárius szempontból egyaránt jelentős akciót.

Mint tudjuk, a két nemzetet évszázadokon át közös határ kapcsolta össze. Az első világháború után a lengyelek 123 évnyi megszállás után visszanyerték függetlenségüket, ám a Párizs környéki békeszerződések Felvidéket és Kárpátalját az újonnan megalakuló első Csehszlovák Köztársaságnak ítélték, ezzel Magyarországot elvágták az újjászülető Lengyelországtól. A harmincas évek végén az európai erőviszonyokban végbemenő változások következtében több helyütt is revideálták az első világháborút lezáró békerendszert. A Németország és Olaszország által 1938. november 2-án meghozott első bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapta Csehszlovákiától a Felvidék déli és Kárpátalja délnyugati,² döntően magyarok lakta sávját. A bomlásnak induló Csehszlovákia központi hatalma ekkor Kárpátalján volt a leggyengébb, ezért 1938 novemberében a Rongyos Gárda³ egy, a lengyel hadsereggel is összehangolt akció⁴ keretében igyekezett destabilizálni a térséget, egyelőre sikertelenül. Nem sokkal ezután, 1939 márciusában azonban létrejött a Hitlertől függő szlovák bábállam, melynek hírére a Magyar Királyi Honvédség egységei benyomultak Kárpátaljára, s azt pár nap alatt elfoglalták. Kárpátalja tehát azért válhatott az 1939. szeptemberi történések főszereplőjévé, mivel ekkor már ismét rendelkezésre állt a lengyel–magyar határ, s a közvetlen összeköttetés Lengyelországgal.

A lengyelországi hadjárat és Magyarország

Németország 1939. szeptember 1-jén északról, nyugatról és délről⁵ egyidejű támadást indított Lengyelország ellen, s ezzel megkezdődött a második világháború.

² A magyar–csehszlovák határ ekkor Kárpátalján az Ungvár–Munkács–Beregszász vonal felett húzódott.

³ A határrevízió érdekében önkéntesekből szerveződő paramilitáris szervezet a két világháború között.

⁴ A lengyel nyelvű szakirodalom ezt „Akció Lom” (Feszítővas-akció) néven tartja számon.

⁵ Szlovákia területéről a német és a szlovák csapatok összehangolt támadást intéztek Lengyelország ellen.

A számbeli és technikai fölényben lévő német csapatok gyors előrenyomulásukkal sorra foglalták el a lengyel nagyvárosokat.

A kulisszák mögött a német diplomácia azon munkálkodott, hogy Lengyelországot minél előbb térdre kényszerítsék. A harcok megindítása előtt nem sokkal sikerült megkötniük a Molotov–Ribbentrop-paktumot, így a Szovjetunió aktív segítségére is számíthattak kelet felől.

Hitler hasonló magatartást várt volna el Magyarországtól is. A lengyelek elleni fellépés esetére kilátásba helyezte, hogy a védnöksége alatt álló Szlovákiára nyomást gyakorol annak érdekében, hogy az csatlakozzon Magyarországhoz.⁶

Hitler elsősorban az északkelet-magyarországi vasútvonalakat szerette volna igénybe venni a német hadsereg számára, mivel így átkarolhatták volna a délen harcoló lengyel csapatokat. A magyar segítségért cserébe még dél-lengyelországi olajmezőket is felajánlott,⁷ ám Teleki Pál miniszterelnök Csáky István külügyminiszteren keresztül mereven elutasította ezeket a német kéréseket. Ha Magyarország teljesítette volna a németek követeléseit, azok megtámadhatták volna dél felől Lemberget, elzárva ezzel a menekülők útját Romániába és Magyarországra. A kormány, a politikusok, diplomaták, a főparancsnokság, a katonaság jó része a sok civil meneküléssel együtt nem juthatott volna ki az országból, ha a németek megkapják Magyarországot beleegyezését.

A hadi események nagyban befolyásolták Kárpátalja, s a szomszédos lengyel területek kapcsolatát. Szeptember 2-től fogva a Lengyelországba közlekedő gyorsvonatok Budapestről már csak a határ menti Kisszolyváig⁸ közlekedtek, mivel a lengyel vasutak csatlakozó vonatai elmaradtak.⁹ Szeptember 12-én a lengyelek Siankiban¹⁰ lefoglaltak egy magyar személyvonatot, s feltartóztatták annak személyzetét. A lefoglalt szerelvénnel katonákat és polgári személyeket szállítottak, majd ezután visszaküldték a vonatot Uzsokra.¹¹

Stanislaw Maczek 10. gépesített lovasdandárjának egyik tankja Kárpátalján

⁶ Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 2009. 33. o.

⁷ Łubczyk, Krystyna–Łubczyk, Grzegorz: Pamięć. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946. Warszawa, 2009. 20. o.

⁸ Kisszolyva (ukránul Скорарське) a Kisszolyvai-hágó magyar oldalán fekvő utolsó település az egykori magyar–lengyel határon. A Munkács–Stryj–Lemberg vasútvonal fontos csomópontja.

⁹ Nem közlekednek Lengyelország felé a gyorsvonatok. In: Kárpáti Híradó, 1939. szeptember 5. 4. o.

¹⁰ Sianki (ukránul Сянки). Az Uzsoki-hágó túloldalán fekvő első lengyel település az egykori lengyel–magyar határon. Ma a lengyel–ukrán határon fekszik két részre osztva, a lengyel rész 1945 után elnéptelenedett. Az Ungvár–Lemberg vasútvonal fontos csomópontja.

¹¹ Sallai János: Forró ős (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi Látóhatár, 2007/ 1–2. 77. o.

A kárpátaljai lakosság lengyel páncélozott járművek menetoszlopát figyel

közelmúltban ölelkeztünk a visszatért közös határokon".¹³ Voltak azonban olyanok is, akik határozottan elkötelezték magukat az egyik vagy a másik oldal iránt, s ez a lakosság körében nem egyszer összeütközésekhez is vezetett. A belügyminiszter a közrend megőrzése végett kénytelen volt rendeletet kiadni arról, hogy a mozis filmhíradó bemutatóin tilos a tetszés, illetve a nemtetszés kinyilvánítása.¹⁴ A mozis tulajdonosainak táblán kellett felhívni a nézők figyelmét arra, hogy aki megszegi a rendeletet, azt akár 15 napi elzárással is büntethetik. Az intézkedés minden bizonnyal kapcsolatban állt az- zal, hogy 1939 szeptemberében *A keleti hadszíntér* címmel a Magyar Világhíradó a német csapatok lengyelországi győzelméről tudósított.¹⁵

A társadalom rögtön szeptember első napjaiban megmozdult: a magyarországi lengyelbarát szerveződések, mint a Magyar Mickiewicz Társaság, a Magyar–Lengyel Főiskolai Diákszövetség, az Országos Magyar–Lengyel

A lengyelek a magyarokkal közös határon katonai alakulatokkal erősítették meg a határellenőrzést, tábori erősítéseket emeltek, s megelőző intézkedésként előkészítették a közlekedési műtárgyak, az utak, vasútvonalak, hidak felrobbantását. A határátkelőkön és a zöldhatáron hamarosan megjelentek az első menekülők, ám eleinte csak elszórtan.¹²

A magyar közvélemény a Kárpáti Magyar Gazda egyik cikke szerint vegyes érzelmekkel tekintett erre a háborúra. Az egyik oldalon a németekben a hűséges fegyverbarátot látták, a másik oldalon viszont a „szívünk szerinti testvéri lengyel népet, amellyel csak a

A kárpátaljai lakosság a fegyvertelen lengyel katonák menetelését figyel

¹² Sallai János: *Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon*. In: *Néprajzi látóhatár*, 2007/ 1–2. 77. o.

¹³ Tovább folyik a harc. In: *Kárpáti Magyar Gazda*, 1939. szeptember 17. 2. o.

¹⁴ Tilos a tetszés vagy nemtetszés nyilvánítás a mozis híradó-bemutatóin. In: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. szeptember 22. 1. o.

¹⁵ Lásd: *Magyar Világhíradó* 814. *A keleti hadszíntér*, 1939. szeptember. In: <http://filmhíradok.nava.hu/watch.php?id=3475>

Cserkészszövetség, a Lengyel Legionisták Egyesülete országos gyűjtést rendeztek, melynek bevételét a lengyelek javára ajánlották fel.¹⁶

A magyar kormány jelentősebb számú lengyel menekültre számított, ezért utasították a kassai, az ungvári, a munkácsi és a beregszászi katonai parancsnokságokat, hogy megfelelő számú katonaság kivezénylésével segítség a határőrség munkáját, s a határon átlépő lengyel katonák lefegyverzését.¹⁷ Értesítették továbbá a polgári közigazgatási egységek vezetőit, hogy készüljenek fel egy esetleges menekülthullámra.¹⁸ A Magyar Vöröskereszt már 1939 szeptemberének elején kirendeltségeket szervezett a határ közelében, élmezőnyt, ideiglenes szálláshelyeket létesítettek Kassán, Ungváron, Munkácson és a hágókhoz közeli településeken.¹⁹

A szovjet Vörös Hadsereg a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján 1939. szeptember 17-én bekapcsolódott a harcokba, s keleti irányból támadást indított a németek ellen elkeseredett harcot vívó lengyelek ellen. Edward Rydz-Śmigły, a lengyel hadsereg főparancsnoka belátta a helyzet reménytelenségét, ezért általános visszavonulást rendelt el²⁰ Romániába és Magyarországra.²¹

A lengyel hadsereg egységei magyar csendőrök előtt haladnak el

Menekültek a lengyel–magyar határon

Az események ennél fogva 1939. szeptember 17. után gyorsultak fel. Ekkor már hirtelen nagyobb számú lengyel menekült kívánta egyszerre átlépni a határt. A lengyel kormánynak sikerült Romániába távoznia, ám a gyors orosz előrenyomulás ezt a menekülési útvonalat hamarosan elvágta.²² Ezt követően déli irányban egyedül Magyarország maradt, ahova szabad volt még az út, s ahol be is fogadták a lengyeleket. Teleki Pál miniszterelnök személyes utasítására 1939. szeptember 18-án nyitották meg hivatalosan a lengyel–magyar határt. Az átlépésnél a katonai

¹⁶ Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 2009. 56. o.

¹⁷ Kapronczay Károly: Utószó. In: Szenyán Erzsébet (szerk.): Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Bp., 2000. 586. o.

¹⁸ Kapronczay Károly: A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai. Bp., 2000. 155. o.

¹⁹ Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 2009. 56. o.

²⁰ Ld. Kunert, K. Andrzej: Ostatnie dni Marszałka Śmigłego: wybór dokumentów. Warszawa, 1992.

²¹ Magyarország és Románia mellett Lettország és Litvánia fogadott be kisebb számban lengyel menekülteket.

²² Románia felé nincs menekülés, Uzsokon és Körösmezőn át jönnek Kárpátaljára a lengyel menekült vonatai. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 19. 1. o.

és a közigazgatási hatóságok képviselői, a Magyar Vöröskereszt és a lengyeleket segítő más társadalmi szervezetek aktivistái fogadták az érkezőket.²³

Az előzetes egyeztetések során a zsidók beengedését a magyar kormány megtagadta, ám nincs tudomásunk arról, hogy ezt az irányelvet a gyakorlatban is alkalmazták volna. Annyi bizonyos, hogy a Magyarország területére lépők között több ezer zsidó származású személy volt.²⁴

A menekülteket szállító vonatok először Uzsokra, Volócra és Kőrösmezőre futottak be. A lengyelek gyakran egy szál ruhában, gyalog, szekéren, teherautókon érkeztek a magyar határra, kiéhezve, pénz nélkül.²⁵ Egy lengyel katonatiszt lánya a következőképp látta a történeteket:

„Az átkelés szörnyű volt. Az országutakat autók és teherszállító járművek torlaszolták el, s ezzel elháríthatatlan akadályokat képeztek; a hadsereg és a menekültek összekeveredtek; káosz és a kétségbeesés bénító érzése uralkodott. Igazából nem is tudtuk felfogni helyzetünk tragikus voltát, oly mértékben lett úrrá rajtunk a lelki és a testi elcsigázottság. Aludni akartunk, elfelejteni mindazt, ami körülöttünk történik. Az emberek zokogtak, imádkoztak, máréknyi lengyel anyaföldet szorongattak emlékül, a katonák kétségbeesetten váltak meg fegyvereiktől. Végül aztán mégiscsak csönd lett körülöttünk, két hét óta először nem hallottuk a háború

*visszhangjait, a német repülőgépek zúgását és a bombák robbanását. Azokból a pillanatokból seregnyi barátságosan mosolygó emberre emlékszem, akik gyümölcsökkel teli kosarakat, kenyeret és tejesköcsögöket hoztak. Magyarok voltak...”*²⁶

Beregszászba szeptember 19-én futottak be az első menekülők két zsúfolt személyautóval és egy teherautóval. A vereség és az elmúlt napok megpróbáltatásai mély elkeseredettséget és gyűlöletet váltott ki belőlük, Angliát és Franciaországot okolták a történetekért.²⁷

Ugyanaznap Munkácson is megjelentek az első menekült vonatok. A személykocsikban kis csomagjaikkal felpakolva főképp asszonyok és gyerekek utaztak,

A lengyel járműveket magyar csendőrök őrzik Kőrösmező utcáin

²³ Lagzi István: A II. világháború alatti magyarországi lengyel menekültek történetének főbb kérdései. In: Lagzi István (szerk.): Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945. Budapest–Szeged, 1979. 15. o.

²⁴ Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 22–23. o.

²⁵ Kőrösmezőre érkezett az utolsó diplomáciai csoport. A leMBERGI vajda Munkácson föbbe lőtte magát. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 21. 1. o.

²⁶ Wasilewska, Alina: Az evakuáció. In: Szenyán Erzsébet (szerk.): Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Bp., 2000. 15. o.

²⁷ Szegény Lengyelország. In: Kárpáti Magyar Gazda, 1939. szeptember 24. 3. o.

körülbelül nyolcvanan. Utánuk teher- és személyvonatok sokasága érkezett, rajtuk további száz menekülttel. Köztük vámhivatalnokok, vasutasok és katonatisztek is voltak, utóbbiakat megérkezésük után leszerelték. A rászorulókat élelemmel látták el, s szükség esetén elsősegélyben is részesítették őket.²⁸ Rövid pihenő után szervezeten szállították őket tovább Magyarország belső területei felé.²⁹

Ungvárra szeptember 19-én érkezett vonattal a lengyelek első csoportja, pár száz ember, köztük asszonyok, gyerekek, köztisztviselők és diplomaták.³⁰ A *Kárpáti Magyar Hírlap* tudósítója így ír róluk: „Az utcákon itt-ott feltűnik egy-egy csoportjuk. Ritkán járnak egyedül, mint a megriadt bárányok csapatokba verődnek. Láthatólag jól esik nekik a közönség meleg érdeklődése, s mégis idegenül mozognak még az utcákon. Gazdag ember nemigen lehet közöttük. Jobbára egyszerű emberek, akiknek megviselt arcáról fájdalom és csalódottság ri le. Nem így gondolták, nem így képzelték! A lengyel nemzet árva gyermekei, akik véletlenül magyar földre sodródtak, nem hadviselő felek többé. Egyszerű, hontalan menekültek, akik elindultak idegenbe folytatni az életüket. A magyar nemzet is így fogadja őket, s szeretettel foglalkozik problémáikkal.”³¹

A magyar kormány tudtával és beleegyezésével vezető lengyel politikusok és magas rangú katonák is átlépték a határt. Így került Magyarországra Stanisław Mikołajczyk, a későbbi londoni lengyel emigráns kormány elnöke, Stanisław Kot, a londoni lengyel emigráns kormánynak előbb moszkvai követe, majd belügyminisztere, Kazimierz Sosnkowski tábornok, a lengyelországi ellenállás majdani vezetője, illetve a lengyel fegyveres erők későbbi főparancsnoka és Stanisław Maczek tábornok, aki páncélosai élén pár év múlva Belgium és Hollandia felszabadításával szerzett magának hírnevet.³²

Az evakuáció híre messzi földre is eljutott: a német³³ és a francia³⁴ lapok egyaránt írtak a lengyel-magyar határt átlépő menekültekről. A kárpátaljai sajtó ugyanakkor a cenzúra miatt jobbára csak a civil menekültekről tudósított, és róluk is csak szűkszavúan. A cikkek a katonai menekültekkel – kevés kivételtől eltekintve – nem foglalkoztak, s egy helyen³⁵ olyat is olvashatunk, hogy hadianyag alig került Magyarországra. Ezzel szemben az igazság az, hogy a vártaknak megfelelően a polgári menekültek mellett nagyobb számú katonai alakulatok is bebocsátást kértek az országba.³⁶ Egyes lengyel feldolgozások a Magyarországra evakuált lengyel katonák számát 40 000-re, mások 50 000-re teszik. A magyar források 150 ezer menekültről beszélnek, ebbe viszont beleszámítandók a civilek is.³⁷ A Dél-

²⁸ Menekültek Munkácson. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 20. 2. o.

²⁹ Tovább tart a menekültözönlés. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 20. 1. o.

³⁰ Lengyel menekültek érkeztek. In: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. szeptember 20. 1. o.

³¹ Bem apó unokái. In: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. október 3. 1. o.

³² Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Antal László (szerk.): *Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945*. Bp., 1985. 19. o.

³³ Lengyel hadianyag alig érkezett Magyarországra. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 27. 1. o.

³⁴ Külföldi lapok magyar vonatkozású cikkei. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 27. 1. o.

³⁵ Lengyel hadianyag alig érkezett Magyarországra. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 27. 1. o.

³⁶ Szeptember 21-én hajnalig sem német, sem orosz csapatok nem érkeztek a lengyel–magyar határra. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 22. 2. o.

³⁷ Biegański, Witold: Lengyel háborús menekültek Magyarországon a II. világháború éveiben. In: Lagzi István (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945*. Budapest–Szeged, 1979. 44. o.

Lengyelországba sodródott alakulatok igyekeztek zárt rendben átlépni a határt. A 3. hegyilövész-dandár, a 10. gépesített lovasdandár, a 3. és a 24. nehéztüzérezred, a 2. és a 9. ulánusezred, az 5. és a 6. podhalei lövészezred, a 4. stryji utászezred, az 52. tartalék gyalogezred, a 14. tartalék könnyűtüzérezred, az 53. gyalogezred és a 11. gépesített légvédelmi tüzérezred szervezeten érkezett Magyarországra. Rajtuk kívül átlépte a határt a 11. és a 24. gyalogezred és a 38. tartalék határőrezred néhány alegysége, a 9. számú katonai kórház, a krakkói, a poznaíni, a przemysli, a lemergi és a varsói katonai kerületi parancsnokság személyi állományának nagy része, valamint a rendőrség, a vámőrség és a határőrség egyes alakulatai.³⁸ Stanisław Ksyk orvos egy nehéztüzérségi ezreddel lépte át a határt, s így emlékszik vissza: „*A tragikus események dacára – hiszen nem volt ritka eset, hogy a határt átlépő katona elkeseredésében öngyilkosságot követett el – már ott, a határátlépés pillanatában megéreztem a magyar hadsereg képviselőinek irántunk tanúsított testvéri érzését, s mindazokét, akik bennünket fogadtak. Mindent megtettek, hogy a tény – fegyvereinket át kellett adnunk – minél kevésbé legyen fájdalmas, s ne érintse oly mélyen önérzetünket. Bátran merem állítani, hogy igazán lovagiasan viselkedtek velünk szemben, hiszen ezredünktől nem kívánták, hogy ott a határon rakjuk le fegyvereinket. Így jó pár napon át vonult ezredünk egész felszerelésével, ágyúkkal, municióval magyar területen, a Tisza mentén egészen Beregszászig, csak ott adtuk át hadfelszerelésünket a magyar hadsereg képviselőinek. Végtelenül operatíván, nagyon rövid idő alatt megszervezték a sok ezerre menő lengyel katonaság számára az ellátást és a bekvártélyozást. A vasútállomásokon, ahol keresztülutaztunk, mindenütt meleg étellel vártak bennünket a mozgókonyhák, sőt meghívtak bennünket az állomások vendéglőibe is.*”³⁹

Menekültügy Kárpátalján

A Magyarországra érkező lengyel katonákat az 1929. évi genfi egyezmény és a hadi jog gyakorlata szerint szerelték le a határövezetben.⁴⁰ A géppisztolyokat, puskákat, pisztolyokat, kézigranátokat és szuronyokat halmokba gyűjtötték, egyedül a tisztek tarthatták meg oldalfegyvereiket. Egyedül a katonai egységekhez tartozó egészségügyi szerveknek nem kellett leszerelniük. A lefegyverzést lengyel tisztek és magyar katonák felügyelték. Ezt egy szemtanú a következőképp írta le: „*Sorakozót rendeltek el az útegeknél, és mindenkivel közölték, hogy a kiszabott rend szerint az útegek kötelesek leadni a fegyvert és a lőszert. (...) Mindez komor hallgatás közepette történt. Egyes katonák szeme könnybe lábadt, és mielőtt ledobták a puskájukat, egy nagy ütéssel kettétörték. A tisztek arcán, a lengyelekén éppúgy, mint a magyarokén zavar és keserűség tükröződött. Bár a magyaroknak ebben a helyzetben kínos szerepet kellett játszaniuk, viselkedésük, amelyben valami különös*

³⁸ Lagzi István: Magyarországi lengyel menekültek, 1939–1945. In: Valóság, 2002/ 2. 34. o.

³⁹ Stanisław Ksyk visszaemlékezése. Idézi: Lagzi István: Magyarországi lengyel emlékek 1939-ből. In: Valóság, 2003/ 10. 40. o.

⁴⁰ Kapronczay Károly: Utószó. In: Szenyán Erzsébet (szerk.): Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Bp., 2000. 587. o.

tapintat érződött, baráti volt.”⁴¹ A lefegyverzés után a katonákat élelmezésben és egészségügyi ellátásban részesítették. A magyar hatóságok általában eltekintettek

Magyarországra menekült lengyel katonák leszerelése Kárpátalján

attól, hogy a nagyobb lengyel egységek egyszerre adják le fegyvereiket és felszerelésüket, mivel nem akarták megsérteni őket katonai büszkeségükben. A katonáknál ezentúl csak ruházat, evőeszköz, háztársák, illetve a magántulajdonát képező tárgyak – fénykép, gyűrű, óra – maradhattak, s magyar honvédek kísérték őket. Mindazonáltal nem tekintették őket hadifogolynak, s ez a velük való magatartásban is megnyilvánult. A lengyel hadsereg anyagait fajtánként, úrméretként, számszerűen megjelölve regisztrálták.⁴² Legvégül a járműveket, lovakat, tankokat kellett beszolgáltatni, s a legénységet ezt követően vonatokra irányították, és internáló táborokba szállították.

A Magyarországra érkező nagyszámú lengyel lovasság lóállománya – a többi hadianyagtól eltérően – Kárpátalján maradt, s azokat később a helybéli gazdák között árverezték el.⁴³ Az árveréseken kereskedők nem vehettek részt, hanem főleg azoknak a gazdáknak ígérték lovakat, akiktől a csehszlovák hadsereg korábbi mozgósításakor elvették állataikat, s azokat nem kapták vissza.⁴⁴

A magyar kormánynak a Kárpátaljára érkező menekültek továbbszállításában, helybéli ellátásában egy ungvári stáb segédkezett, melynek elnöki tisztét Perényi Zsigmond kormányzói biztos látta el.⁴⁵

Ungvár civil társadalma, valamint az ungvári nőegyletek vezetői felhívást tettek közzé⁴⁶ a sajtóban annak érdekében, hogy a város lakói adományokkal segítsék a menekült lengyeleket. A természetbeni adományokat a Kálvária úti bölcsőde helyiségében Kusnyéri Leona gondnoknő, míg a pénzbeli adományokat a Széchenyi téren Kerekes Istvánné, a nőegylet elnöke gyűjtötte.

Az ungvári városházán a menekültek ügyét Megay László polgármester-helyettes irányította. A társadalmi egyesületek küldöttei a polgármester-helyettes elnökletével 1939. szeptember 21-én értekezletet tartottak a lengyel menekültek

⁴¹ Majewski, Adam: Katonák, civilek, szökevények. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 316–317. o.

⁴² Sallai János: Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi látóhatár, 2007/ 1–2. 80–81. o.

⁴³ Lengyel lovakat kapnak a gazdák. In: Kárpátalja, 1939. október 22. 4. o.

⁴⁴ 1939. november 15-én 1200 lengyel lovat árvereztek el. (Lásd Lóárverés. In: Kárpátalja, 1939. november 12. 2. o.)

⁴⁵ Legújabb. In: Kárpáti Híradó, 1939, szeptember 19. 4. o.; A magyar kormány hozzájárult a Kárpátaljára menekülő lengyel polgári lakosság befogadásához. A határra érkező katonai csapatokat lefegyverezik. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 20. 2. o.

⁴⁶ Lásd Segítsük az Ungvárra menekült, hazájukat veszített lengyeleket! In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 21. 2. o.; szeptember 22. 4. o.; szeptember 23. 4. o.; szeptember 24. 1. o.

elhelyezése ügyében. A tanácskozáson megjelent Peltárszky Imréné, Rohn Szeverinné, Kerekes Istvánné, Szenderyné és Lukácsné, a városi tisztiorvos, a rendőrkapitányság küldöttje, a Magyar a Magyarért akció és a város gazdasági és szociális ügyosztályának vezetője. Az értekezleten megvitaták az aktuális helyzetet, s a városban található lengyel konzulátussal karöltve a menekültek elhelyezéséről, ellátásáról és élelmezéséről döntöttek.⁴⁷

A civileket rögtön a határ átlépését követően különválasztották a katonáktól. A magyar adminisztráció az alapján csoportosította a polgári menekülteket, hogy el tudják-e magukat látni, vagy sem. Aki nem szorult anyagi támogatásra, azt úgy kezelték, mint bármely másik külföldit, aki Magyarországra érkezik. Azokat pedig, akik segítségre szorultak, az ország belsőbb területein található táborokba irányították, ahol gondoskodtak egészségügyi és szociális ellátásukról.⁴⁸

A menekültáradat központi elszállásolása és élelmezése eleinte nehézségekbe ütközött,⁴⁹ így civilek és katonák ezrei szálltak meg egy-két napra az egyszerű kárpátaljai családoknál, akik a visszaemlékezések szerint szívesen fogadták a hontalan vendégeket. Fontos hangsúlyozni, hogy ezeket a családokat senki nem kényszerítette a lengyelek befogadására, ez spontán módon történt. Stanisław Maczek tábornok, a 10. gépesített lovasdandár parancsnoka például így emlékezik vissza: „*Egyik nap a dandár törzsét áthelyezték egy kisvárosba. Késő este értünk oda, még a saját járműveinken. A városka egész lakossága a piacra tódult, s egy szempillantás alatt szétkapkodtak minket. Nekem és családomnak a jómódú postásék tágas háza jutott. A házigazdák valami kamrában húzódtak meg, és a legjobb szobákat nekünk adták. Szinte fel sem kelhettünk a pompás étellel és italokkal rakott asztal mellől, mert az emberek seregestől jöttek, hogy lássanak és üdvözljenek minket. Amikor néhány nap múlva ütött a búcsú órája, (...) az aranyos házaspár sírva mutogatta végig élelemtől roskadozó kamráit és pincéjét, s könyörgött, hogy maradjunk náluk a háború végéig...*”⁵⁰

A lengyel menekülteket szállásadóik kötelesek voltak bejelenteni⁵¹ az illetékes rendőrkapitányságon. Erre külön formanyomtatványok álltak rendelkezésre, melyeket a bejelentő hivataloknál lehetett díjmentesen felvenni. Ha valaki elmulasztotta ezt a bejelentést, az kihágásnak minősült, s szigorúan büntették.⁵²

A menekültekhez hasonlóan az országhatárt átlépő gépjárműveket is be kellett jelenteni a községi előljáróságnál, illetve a rendőrkapitányságon. Amennyiben

⁴⁷ Értekezlet az ungvári városházán a lengyel menekültek elhelyezése ügyében. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 22. 1. o.

⁴⁸ Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 18. o.

⁴⁹ Arend, Rudolf: Hazátlanul, idegenben. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 107. o.

⁵⁰ Maczek, Stanisław: Így jutottunk Franciaországba. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 312. o.

⁵¹ Ez a kor általánosan bevett szokása volt. A Magyarországra érkező külföldiek minden esetben kötelesek voltak 24 órán belül egy sárga színű bejelentő lapot kitölteni, kiváltva ezzel a rendőrségen való személyes jelentkezést. Minden olyan külföldi, aki jogszerűen bejelentkezett, két hónapon át minden további formalitás nélkül tartózkodhatott Magyarországon.

⁵² A lengyel menekültek bejelentése. In: Kárpátalja, 1939. október 1. 4. o.

a menekült igazolni tudta, hogy ő a gépjármű valóságos és jogos üzembentartója, részére a hatóságok igazolványt állítottak ki.⁵³

Miután megjelentek a lengyelek Kárpátalján, a helyi rendőrkapitányságok falragaszokon hívták fel a lakosság figyelmét arra, hogy a menekültektől – függetlenül attól, hogy katona vagy polgár – tilos bármit is megvenni.⁵⁴ Nem volt érdemes a menekültektől vásárolni, mivel az ily módon megszerzett dolgokat nemcsak elkobozták a hatóságok, hanem még eljárást is indítottak orgazdaság miatt. A tilalom betartását szigorúan ellenőrizték⁵⁵, s nyolcezer pengőig terjedő pénzbírsággal sújthatták azt, aki menekültől vagyontárgyat feltűnően aránytalan nyereséggel szerzett meg.⁵⁶ Akik a rendelet kihirdetése előtt vásároltak az áthaladó menekültektől, kötelesek voltak azt bejelenteni a polgármesteri hivatalban. A szigorú szabályozásra azért volt szükség, mivel a szorult helyzetben lévő lengyelek kétségbeesésükben némi kézpénzért akár áron alul is túladtak volna ingóságikon.⁵⁷ Sokan megvásárolták a menekült katonák jelvényeit, s azokat feltűnő módon hordták, hogy így is rokonszenvezzenek a lengyelekkel.⁵⁸ Amennyiben valaki hadianyagot kínált volna eladásra, azt a legközelebbi rendőrőrszemnek jelenteni kellett. Előfordult ugyanis, hogy a lengyel hadsereg Kárpátaljára érkező katonái közül néhányan még a lefegyverzésük előtt lőfegyvereket adtak el. A rendőrkapitányság utasítására ezeket legkésőbb 1939. október 28-ig kellett önként beszállgatni, ellenkező esetben hat hónapig terjedő fogházbüntetéssel büntethették azt, akinél lengyelektől származó fegyvert találtak.⁵⁹

A menekültekkel kapcsolatban felmerülő problémák

A kárpátaljai rendőrhatalóságok által foganatosított intézkedésekből is látszik, hogy sok menekülnél – kiváltképp a katonáknál – sem eladható értéktárgy, sem pedig külföldi valuta nem volt. Többségük ugyan rendelkezett némi zlotyval, mely a háború előtt a pengővel egyenértékű fizetőeszköznek számított, ám Lengyelország vereségével ez elvesztette vásárlóértékét. Leon *Orłowski* budapesti lengyel követ elmondása szerint⁶⁰ a menekültáradat első heteiben méltatlankodtak nála amiatt, hogy kizárólag a magyar kormány váltja be pénzüket, de az is csak ezer zlotyt fejenként, s nagyon hátrányos árfolyamon, 10:1 arányban. Ez kétségkívül sok lengyel önértékét bántotta akkoriban, viszont ebben a lépésben a magyar kormány jó szándékát kell látnunk, mely még a teljesen elértéktelenedett fizetőeszközt is hajlandó volt beváltani, csak hogy ezzel is enyhítsen az első napok nehézségein.⁶¹

⁵³ A menekültek autói bejelentendők. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 29. 2. o.

⁵⁴ Tilos a lengyelektől vásárolni. In: Kárpátalja, 1939. október 1. 2. o.

⁵⁵ Hirdetmény. In: Kárpáti Híradó, 1939. szeptember 22. 4. o.

⁵⁶ Nyolcezer pengőig terjedő pénzbírsággal sújtható... In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 28. 1. o.

⁵⁷ Lengyel menekültekről. In: Kárpáti Magyar Gazda, 1939. október 1. 2. o.

⁵⁸ Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 2009. 50. o.

⁵⁹ Figyelmeztetés. In: Kárpátalja, 1939. október 22. 4. o.

⁶⁰ Orłowski, Leon: Egy követ emlékei. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 40–41. o.

⁶¹ A Magyarországon tartózkodó lengyel menekültek anyagi, szociális és egészségügyi gondozásának költségeit később a magyar kormány fedezte.

A hirtelen megjelenő nagyszámú menekült a Kárpátok hágóitól szűk folyóvölgyeken keresztül haladt Magyarország belseje felé, s az egy helyben várakozó tömegek a feltorlódott járműoszlopokkal alkalmat adtak a tolvajoknak kisebb-nagyobb lopásokra. A kárpátaljai sajtó felhívta a figyelmet a megromlott közbiztonságra, s a rendőrség is felszólította a háztulajdonosokat, hogy este és éjjel tartsák zárva lakásaik kapuit és utcaajtóit.⁶² Az elővigyázatosságra azért volt szükség, mivel ez idő tájt több betörés is történt a környéken. Erről a *Kárpátalja* című lap a következőképp tudósít⁶³: „*Vágó István magántisztviselő jelentette, hogy amíg családjával otthonról távol volt, betörték a lakásába, ahonnan ékszereket, ruhát és különböző dolgokat vittek el. A rendőrség rövid nyomozás után megállapította, hogy a betörést egy »lengyel menekült« követte el, aki a polgári életben mechanikus, és nincs olyan zár, amelyet ne tudna kinyitni. A betörő napközben katonai ruhában jár, alacsony, széles vállú, és feltűnő ismertetőjele, hogy arcán a*

Lengyel tiszti család Kárpátalján

füle előtt két pengős nagyságú égési sebhely látható.”⁶⁴ A *Kárpáti Magyar Gazda* című újság tanulsága szerint⁶⁵ ezek a bűnözők nemcsak a helybélieket károsították meg, hanem magukat a menekülteket is. A beregszászi rendőrségen két lengyel tett feljelentést autólopás miatt. Mindketten autóval érkeztek Lengyelországból, s míg bementek a városba, járműveiket – két nyolc lóerős Chevroletet – a beregszászi volt löversenytéren hagyták, ahol sok más autó is parkolt. Mire visszatértek, lengyel rendszámú autóikat tiszti köpenyeikkel, valamint kétezer dollárnyi értékű papírral és arannyal együtt ellopták. A beregszászi rendőrség nyomozása alapján a lopást

Bruck Kasimir lengyel rendőr szakaszvezető követte el. A beregszászi hatóságok nyomravezetői díj ellenében kérték a lakosság segítségét az elkövető kézre kerítésében.⁶⁶

A problémák másik forrása a lengyel katonaság leszerelése volt. A lengyel főtisztek egy része például nehezményezte, hogy nem állítottak fel vegyes

⁶² Éjjelre be kell zárni a kapukat. In: *Kárpáti Magyar Gazda*, 1939. október 8. 3. o.

⁶³ Nemzetközi szélhámosoknak és gyanús elemeknek is sikerült a lengyel menekültekkel az ország területére belopózniuk. In: *Kárpátalja*, 1939. október 1. 2. o.

⁶⁴ Nemzetközi szélhámosoknak és gyanús elemeknek is sikerült a lengyel menekültekkel az ország területére belopózniuk. In: *Kárpátalja*, 1939. október 1. 2. o.

⁶⁵ Ellopták Beregszászon két lengyel menekült autóját. In: *Kárpáti Magyar Gazda*, 1939. október 1. 3. o.

⁶⁶ Nemzetközi szélhámosoknak és gyanús elemeknek is sikerült a lengyel menekültekkel az ország területére belopózniuk. In: *Kárpátalja*, 1939. október 1. 2. o.

bizottságokat, melyek a határt átlépő katonák lefegyverzését és a fegyverek begyűjtését intézték volna. Ebbe a németbarát beállítottságú Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium nem egyezett bele.⁶⁷

Volt rá eset, hogy a lengyel–magyar határt átlépő lengyel alakulatok elkese-redésükben eldobálták fegyvereiket, még mielőtt találkoztak volna az első magyar járőrrel, vagy áthaladtak volna az első ellenőrzési pontokon. A zöldhatáron heverő fegyvereket később a Szics-gárdisták⁶⁸ szedték össze, akik szabotázs akcióikkal a kárpátaljai magyar közigazgatást igyekeztek ellehetetleníteni.⁶⁹

Voltak olyan lengyel katonák is, akik nem akarták leadni fegyvereiket, s ez a leszerelésnél néhány alkalommal feszültséget szült. Erre Rudolf *Arend*, egykori orvos alhadnagy így emlékezett vissza: „(...) *el kell ismernünk, hogy a magyarok a legudvariasabban bántak velünk. De akkor másként láttuk. Minden rendelkezést sérelmesnek tartottunk, panaszkodtunk, már-már úgy képzeltük, hogy a 45-60 ezres menekültsergnek diszfelvonulást kellene rendezni ágyúkkal, harckocsikkal, teljes felszereléssel. Így aztán gyakran került sor csetepatéokra, botrányos jelenetekre, házigazdáink pisztollyal fenyegetőztek, némelyik makacskodót puskatussal bökdösték. Tanúja és résztvevője voltam olyan jeleneteknek, amelyekben az avatatlan soha ki nem találta volna, kinek van itt joga parancsolni, ki köteles engedelmeskedni, és egyáltalán ki kit internál.*”⁷⁰

Nehézségeket jelentettek azok a felfegyverzett alegységek is, akik kisebb mellékutakon, ösvényeken keresztül érkeztek Magyarországra, s így elkerülték azokat a gyűjtőállomásokat, ahol leszerelhetnék volna őket.⁷¹ Ők abban a hitben voltak, hogy teljes hadfelszereléssel továbbmehetnek Franciaországba, ezért minél előbb meg kellett szervezni a katonák hatékony tájékoztatását. A menekültekkel foglalkozó szervezeteknek ezeket az ország területén bolyongó csapatokat össze kellett gyűjtenie, hogy a nemzetközi egyezményeknek megfelelően lefegyverez- zék és internálják őket.

Az evakuáció első napjaiban egyszer még az is megtörtént, hogy egy tábornok egyenruhájában, zászlóval díszített autójával beállított a budapesti lengyel követségre, mely akkor mindössze egy utcára volt a német külképviselettől.⁷² Amikor Leon Orłowski követ meglátta őt, tudván hogy az épületet folyamatosan figyelik a németek, ijedtében – és a diplomáciai bonyodalmaktól tartva – saját civil ruhájába öltöztette a tábornokot.⁷³

⁶⁷ Orłowski, Leon: Egy követ emlékei. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 40. o.

⁶⁸ Ukrán nacionalista félkatonai szervezet, mely fegyveresen harcolt Kárpátalja függetlenségéért a magyarok ellen.

⁶⁹ Sallai János: Forró ős (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi látóhatár, 2007/ 1–2. 83. o.

⁷⁰ Arend, Rudolf: Hazátlanul, idegenben. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 107. o.

⁷¹ Kapronczay Károly (szerk.): Id. Antall József. Menekültek menedéke. Bp., 1997. 148. o.

⁷² Lengyelország budapesti követsége akkor még a várban volt, az Országház utca 13. szám alatt.

⁷³ Jan Emisarski alezredes, lengyel katonai attasé visszaemlékezése. Idézi: Kapronczay Károly (szerk.): Id. Antall József. Menekültek menedéke. Bp., 1997. 305. o.

Lengyel katonák útja Franciaországba Kárpátalján keresztül

A lengyel hadsereg egységeit azért evakuálták Kárpátaljára, mivel abban bíztak, hogy a magyar hatóságok engedélyezik átvonulásukat az országon, s továbbmenhetnek Franciaországba, ahol ismét harcolhatnak a németek ellen. Magyarország viszont fenn akarta tartani a németek előtt a semlegesség látszatát, ezért nem engedhette egyből tovább ezeket a katonákat. Lefegyverezték és internáló táborokba kísérték a katonákat, ám ez korántsem olyan szigorú keretek között történt, mint például Romániában. Ezt bizonyítja az is, hogy a Magyarországra evakuált lengyel katonák többsége hónapokkal később már Jugoszlávián keresztül Franciaországba távozhatott. A lengyel katonák számára létesített internáló táborokat Magyarország belső területein állították fel, ám a lefegyverzés folyamata Kárpátalján zajlott. Erről, és a helyi lakosság fogadtatásáról többen is beszámoltak.

Wacław Filiks motorizált egysége rendezett sorokban és teljes fegyverzetben 1939. szeptember 19-én lépte át a magyar határt a Tatár-hágónál. Elmondása szerint *„a magyar határőrök barátságosan fogadtak bennünket. Az első, rövid pihenőt Munkácson tartottuk. Itt adtuk át a fegyvereinket a magyar hadsereg képviselőinek. A katonai járműveket megtarthattuk, hogy azokon folytathassuk utunkat Magyarország területén. Bár Munkácson csak rövid időt töltöttünk, a város lakói meleg kávéval kínáltak, cigarettát osztogattak, de szőlő és bor is került. Így volt ez később is, amikor már internáltakként táborokban éltünk. Ez a szívből jövő kedvesség, szívéllyesség és együttérzés elviselhetőbbé tette számunkra a vereség miatti elkeseredést és a hazától való elszakadás miatt érzett bánatot. Teherautó-ozzlopunk Munkácsról Miskolc felé tartott. Útközben a falvak lakói üdvözöltek bennünket, a nők szemüket törölgették. »Éljenek a lengyel katonák, éljen Lengyelország« – kiáltották. A fiatalok odajöttek az autóinkhoz, cigarettát és gyümölcsöt kaptunk tőlük.»⁷⁴*

A határon intézkedő magyar katonák emberségessége és a kárpátaljai lakosság lelkesedése a lengyelek iránt más beszámolókból is megjelenik. Zdzisław Antoniewicz, a lembergi repülőezred katonája menekülés közben elkeveredett egységétől, s így motorkerékpárján egyénileg érkezett Magyarországra a lengyel–magyar határ akkor legforgalmasabb pontján, a Tatár-hágón keresztül. Visszaemlékezéseiben így mesél: *„tízegynéhány kilométeres motorozás után eljutottam Kőrösmezőre. Itt az útelágazásnál magyar katonák álltak, egy részük tudott szlovákul. Udvariasan megkértek, hogy tegyem le a fegyveremet a nagy halmokban heverő többi fegyver közé. Jobbra irányították a katonákat, balra a civileket. Sok megható pillanatnak voltam szemtanúja, a katonák segítettek az idősebbeknek a csomagokat és a batyukat cipelni, átvették az anyáktól a karon ülő gyermekeket. Én balra mentem, mert kék egyenruhám más volt, mint a gyalogsági egyenruha. Eljutottam a pályaudvarra, ott mindjárt kenyérral és szalonnával kínáltak minket. Mondanom sem kell, mennyire ízlett az étel, hiszen a mi ellátásunk nagyon szűkös volt. (...) A következő városban, Beregszászon megint ennivalóval fogadtak*

⁷⁴ Filiks, Wacław: Magyarországi emlékeim 1939–1940. In: Szenyán Erzsébet (szerk.): *Menekült rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945.* Bp., 2000. 194. o.

*bennünket, majd egy fiatal hölgy szólított meg, először magyarul, azután franciául. Elmondta, hogy tanítónő, Stark Ili a neve. Meghívott a lakására, és ott oly sok nap után végre meleg vízben mosakodhattunk, igazi ebédet és vacsorát kaptunk, éjszaka pedig kényelmes ágyakban alhattunk. Nagy öröm és gyönyörűség volt.*⁷⁵

Az utolsó leMBERGI lengyel vajda tragédiája Kárpátalján

A *Kárpáti Magyar Hírlap* 1939. szeptember 21-én címlapon közölte a hírt, miszerint „Lemberg felől luxuskocsik hosszú sora érkezett magyar területre.”⁷⁶ Az autókban a lengyel külügyminisztérium főtisztviselői, diplomaták, dél-lengyelországi városok polgármesterei és tartományi vezetők utaztak, köztük Alfred Bilyk, Lemberg vajdája.

Alfred Bilyk a két világháború közötti lengyel közélet ismert és elismert személyisége volt, miután egykori iskolatársa, Edward Ryzd-Śmigły⁷⁷ közbenjárására a '30-as évek közepén előbb Tarnopol, majd Lemberg vajdájának nevezték ki.

A német támadást követően rádiónyilatkozatot tett, melyben megfogadta Lemberg lakóinak, hogy a végsőökig küzd velük, s a várost fel nem adja. Alig ezután viszont a miniszterelnök utasította, hogy hagyja el Lemberget, s csatlakozzon az emigrációhoz.⁷⁸ Alfred Bilyk nehéz döntés elé kényszerült, ám végül végrehajtotta a miniszterelnök kívánságát, s 1939. szeptember 18-án este magángépkocsiján, sofőrje kíséretében Munkácsra érkezett. Miután átlépte a lengyel–magyar határt, realizálódott benne, hogy városa a szovjetek kezére került.⁷⁹ A vajda életének utolsó óráit a *Kárpáti Híradó* cikke örökítette meg: „Az előkelő lengyel főtisztviselő a Csillag-szállóban lakott. Másnap, kedden délelőtt a kávéházban reggelizett, külföldi lapokat kért, majd felment szobájába. Délután a szálló személyzete holtan talált rá. Szájába tett revolverrel kb. délelőtt 10 óra tájban föbe lőtte magát. A lövést senki sem hallotta.”⁸⁰ Alfred Bilyk két búcsúlevelet hagyott hátra, az elsőt a budapesti lengyel követségnek, a másodikat a magyar hatóságoknak címezve. Az elkeseredett vajda ezekben leírta, hogy a kormányfő utasítása miatt nem harcolhatott városában, s tetteivel a becsületét próbálta menteni. Nem akarta, hogy a háború végéig internálják, s további életét értelmetlennek tartotta. Végrendelésében kérte, hogy emiatt haláláról a helyi és a külföldi lapok számoljanak be, valamint diplomáciai úton értesítsék a hadsereg főparancsnokát, a miniszterelnököt, s Lemberg lakóit. Hivatalos iratait a budapesti lengyel követnek továbbította, vagyonat szétosztotta, maradék pénzéből kifizette számláit, a szálloda személyzetének borrhatalót hagyott, s gondoskodott temetésének költségeiről. Öngyilkosságát követő nap

⁷⁵ Antoniewicz, Zdzisław: Igaz barátok között: In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 64–65. o.

⁷⁶ Körösmezőre érkezett az utolsó diplomáciai csoport. A leMBERGI vajda Munkácsra föbe lőtte magát. In: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. szeptember 21. 1. o.

⁷⁷ Józef Piłsudski harcostársa és bizalmasa, 1935-től a Lengyel Fegyveres Erők főfelügyelője, a szeptemberi hadjárat idején a lengyel hadsereg főparancsnoka.

⁷⁸ Janicki, Jerzy: „Czkawka”. Ostatni taki wojewoda... In: <http://www.lwow.com.pl/bilyk.html>

⁷⁹ Life and death with honor: the papers of wojewoda Alfred Bilyk. In: <http://www.hoover.org/library-and-archives/acquisitions/81486>

⁸⁰ A leMBERGI vajda öngyilkossága Munkácsra. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 21. 2. o.

a munkácsi köztemetőben helyezték örök nyugalomra. Családja ekkor nem volt vele, hozzátartozói később Braziliában telepedtek le.⁸¹

Stanisław Vincenz, lengyel író benyomásai Kárpátaljáról 1939 őszén

Stanisław Vincenz író, esszéista 1888-ban született egy Kolomeához közeli kis faluban, ezáltal jól ismerte az Északkeleti-Kárpátok vidékét, s az ott lakó embereket. Lengyelországban neves irodalmi, közéleti személyiségnek számított, akinek Európa-szerte kitűnő kapcsolatai, összeköttetései voltak.

Amikor 1939. szeptember 17-én megtudta a rádióból, hogy a szovjetek átlépték Lengyelország keleti határait, úgy döntött, hogy nagyobbik fiával Magyarországra megy. A legközelebbi erdőség, ahol el tudtak bújni már a magyar oldalon volt, s bár tudta, hogy a hivatalos emigráció Romániába távozott, a várható torlódás és a menekültek között kialakuló káosz miatt inkább Magyarországot választotta. Döntésében volt némi kockázat, viszont a következőképp gondolkozott: *„Honnan tudtam, hogy beengednek minket Magyarországra, és nem romlanak meg annyira a diplomáciai szokások, hogy központi parancsra kiadnak minket a németeknek? Az ilyen kételyekre azt feleltem, hogy régóta ismerem Magyarországot, a szövetség persze az szövetség (akkor már közel álltak Németországhoz), de a lengyelek iránti érzelmeik a mai konjunktúránál régebbi hagyományokon alapulnak, erősek, és azok is maradnak.*”⁸²

Másnap, szeptember 18-án a Tatár-hágónál lépték át a magyar határt. *„S íme, itt látható előttünk a hágóról Magyarország, a régi birodalom maradványa. Néhány honfitársunk, aki még úgy-ahogy megőrizte emlékezetét, legalább annyira kezdte kellemesebben érezni magát, mint amikor a hegyi vándor az orkán és a jégeső elől valamivel lejjebb, a csendesen csöpörgő langyos esőben keres menedéket.*”⁸³

A magyarok a határon barátságosan fogadták őket, nem voltak nehézségeik az országba való belépéssel. A környékbeli parasztok kimentek a határra, s tejet, túrót, gyümölcsöt és kenyeret vittek nekik. Elmondása szerint a Tatár-hágón a legtöbben egyszerű emberek voltak. Fontos személyeket alig lehetett látni a menekülők között, hiszen az emigráció hivatalosan Romániába távozott. A lengyel–magyar határon ekkor még sem torlódás, sem pánik, sem sietség nem látszódott: *„A napsütötte hágó nyári meleg és a magyar határőrök jóindulatú nyugalma lehetővé tette számunkra, hogy még mozdulataink méltóságát is megőrizzük. Nem tört ki rajtunk a menekült-láz, ami olyan nehezen összeegyeztethető a méltósággal. (...) Messze volt még dél, és a magyar vámtisztviselők már ellenőrizték iratainkat a határon, az országúton egy kisasztalnál. Nyoma sem volt szigornak, formáságoknak, elnézőek és jóindulatúak voltak, bár alig néhányunknak volt külföldi útlevele, még kevesebben rendelkeztek vízummal. Fölemelték a sorompót, és mehettünk tovább.*”⁸⁴

⁸¹ Janicki, Jerzy: „Czkawka?”. Ostatni taki wojewoda. . . In: <http://www.lwow.com.pl/bilyk.html>

⁸² Vincenz, Stanisław: Beszélgetés a szovjet megszállókkal. Miskolc, 2001. 10. o.

⁸³ Uo. 13. o.

⁸⁴ Uo 19. o.

Az első éjszakát Kőrösmezőn töltötték. Feltűnt Vincenznek, hogy itt is ugyanaz a pásztornép élt, mint a hegyek túloldalán, s még a nyelvük is azonos volt. Hasonlóság mutatkozott továbbá az épületekben, a népviseletben, azután Kárpátalján is unitus papokkal és zsidó kereskedőkkel futott össze úton-útfélen, csakúgy, mint a határtól pár kilométerre fekvő lengyel falucskában, ahonnan elindultak. A különbség mindössze annyi volt, hogy a hivatalnokok náluk lengyelek voltak, Kárpátalján pedig magyarok.

Másnap Vincenzék csoportját lengyel reguláris alakulatok érték be. Az író megdöbbenve vette tudomásul, hogy a katonák többsége ekkor már a Franciaországba való továbbvonulást tervezte. A nemzetközi jog ismeretében Vincenz eleinte nem tartotta valószínűnek, hogy a magyar hatóságok szó nélkül továbbengedik majd őket, ám beismerte, hogy később ezeknek az ábrándozó katonáknak lett igazuk: a magyarok hallgatólagos beleegyezésével Jugoszlávián keresztül nyugatra távozhattak, hogy ott csatlakozzanak a szövetségesek németek ellen harcoló hadseregeihez.⁸⁵

Vincenz a legtöbb lengyel menekülthöz hasonlóan pár nappal később maga mögött hagyta Kárpátalját. Beszámolója alapján a bombázás, üldöztetés elől menekülő lengyelek számára a magyarok barátsága felejthetetlen emlék volt.⁸⁶

Összegzés

A második világháború kitörését követően több tízezer lengyel menekült érkezett Kárpátalján keresztül Magyarországra. A polgári és katonai személyek Kárpátalján a hivatalos szervek jóindulatával és a lakosság szimpátiájával találták magukat szemben.

Stanisław Vincenz lengyel író, egykori menekült ezt a következőképp fogalmazta meg: „*a határtól kezdve a plébániáktól, pásztoroknyóktól és a kisvárosi zsidó házaktól a vidéki városokban vagy Budapesten működő különböző bizottságokig, menedékházakon, panziókon, szállodákon keresztül – nem tudom ki fizetett értük –, sok-sok udvarházon, palotán, Magyarországon át, le a déli határig mindenhol befogadták, vendégül látták, megajándékozták menekültjeinket, ráadásul csöndben győzködték, sőt szívélyesen marasztalták őket, hogy ne menjenek tovább Magyarországról.*”⁸⁷

A Kárpátokon keresztül 1939 őszét követően is érkeztek lengyelek, ám tömeges menekülésük 1939. szeptember–október fordulóján befejeződött. Ettől fogva egészen 1944. március 19-ig⁸⁸ lengyelek tízezreiről gondoskodott a magyar menekültügy. Ez a humanitárius segítség azért vált igazán sikeressé, mivel a politikai szándék találkozott a magyar társadalom azon óhajával, miszerint a lengyel menekülteket minden körülmények között támogatni kell.

⁸⁵ Vincenz, Stanisław: Beszélgetés a szovjet megszállókkal. Miskolc, 2001. 26–27. o.

⁸⁶ Uo. 29. o.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Magyarország németek általi megszállása (Margarethe-hadművelet).

A második világháború alatt Magyarországon megforduló lengyelek közül kerültek ki később a magyar irodalom legjobb lengyel fordítói, a magyar történelem és a magyar kultúra népszerűsítőinek zöme.⁸⁹ A lengyeleknek nyújtott segítség tehát jelentősen befolyásolta a lengyel–magyar kapcsolatok további alakulását és a magyarokról kialakult képet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Antal László (szerk.) 1985. Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Budapest.
- Janicki, Jerzy: „Czkawka”. Ostatni taki wojewoda... In: <http://www.lwow.com.pl/bilyk.html>
- Kapronczay Károly (szerk.) 1997. Id. Antall József. Menekültek menedéke. Budapest.
- Kapronczay Károly 2009. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Budapest.
- Kapronczay Károly 2000. A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai. Budapest.
- Kárpátalja, 1939. október 1.; október 22.; november 12.
- Kárpáti Híradó, 1939. szeptember 5.; szeptember 19.; szeptember 20.; szeptember 21.; szeptember 22.; szeptember 27.
- Kárpáti Magyar Gazda, 1939. szeptember 17.; szeptember 24.; október 1.; október 8.
- Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 19.; szeptember 20.; szeptember 21.; szeptember 22.; szeptember 23.; szeptember 24.; szeptember 28.; szeptember 29.; október 3.
- Kunert, K. Andrzej 1992. Ostatnie dni Marszałka Śmigłego: wybór dokumentów. Warszawa.
- Lagzi István 2003. Magyarországi lengyel emlékek 1939-ből. In: Valóság, 2003/ 10.
- Lagzi István 2002. Magyarországi lengyel menekültek, 1939–1945. In: Valóság, 2002/ 2.
- Lagzi István (szerk.) 1979. Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945. Budapest–Szeged.
- Life and death with honor: the papers of wojewoda Alfred Bilyk. In: <http://www.hoover.org/library-and-archives/acquisitions/81486>
- Łubczyk, Krystyna – Łubczyk, Grzegorz 2009. Pamięć. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946. Warszawa.
- Magyar Világhíradó 814. A keleti hadszíntér, 1939. szeptember. In: <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=3475>
- Sallai János 2007. Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi látóhatár, 2007/ 1–2.
- Szenyán Erzsébet (szerk.) 2000. Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Budapest.
- Vincenz, Stanisław 2001. Beszélgetés a szovjet megszállókkal. Miskolc.

⁸⁹ A teljesség igénye nélkül érdemes néhányukat megemlíteni: Stanisław Vincenz író, Kazimiera Iłhakowiczówna költőnő, Tadeusz Olszański újságíró, Wacław Felczak történész, Jan Reychman nyelvész, szótárszerkesztő, Zdzisław Antoniewicz újságíró.

A-19 **Acta Academiae Beregsasiensis.** Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. – Ужгород: ПоліПрінт, 2012 – 248 с.
ISBN 978-966-2595-29-1

«Acta Academiae Beregsasiensis» є науковим виданням Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. Даний том вміщує дослідження угорською, російською та англійською мовами за друге півріччя 2012 року. До випуску ввійшли публікації викладачів та студентів інституту, а також закордонних науковців у сфері мовознавства, літератури, біології, історії, туризму та інформатики.

УДК 001.2

ББК 72

Наукове видання

Acta Academiae Beregsasiensis

Науковий вісник

Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2012/2

Том XI, № 2

РЕДАКЦІЯ: *Козут А., Пенцкофер І.*

КОРЕКТУРА: *Г. Варцаба І.*

ВЕРСТКА: *Козут А.*

ОБКЛАДИНКА: *K&P*

ВІДПОВІДАЛЬНІ ЗА ВИПУСК: *Орос І., Сікура Й.*

Здано до складання 12.11.2012. Підписано до друку 10.12.2012.

Папір офсетний. Формат 70x100/16.

Умовн. друк. арк. 20. Тираж 250.

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.